

Eski Uygurca Çatıklara Ait Üç Fragman

Three Fragments Belonging to the Chatiks in Old Uyghur

Gülcan Kısınma

Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Erzurum / Türkiye

e-posta gulcan.kisinma@atauni.edu.tr

orcid 0000-0002-1109-7376

doi 10.54316/dilarastirmalari.1519136

Atıf

Citation

Kısınma, Gülcan (2025).

Eski Uygurca Çatıklara Ait

Üç Fragman. *Dil*

Araştırmaları, 36: 157-174.

Başvuru

Submitted

19.07.2024

Revizyon

Revised

11.11.2024

Kabul

Accepted

05.12.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

12.05.2025

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

Budizm inancına göre defalarca dünyaya gelen Buddhaların ve Bodhisattvaların hayatlarının anlatıldığı hikâyelere *jātaka* ya da *avadāna* denilir. Sanskritçede *jātaka*, “Buddha’nın önceki doğumu üzerine bir hikâye” anlamına gelmektedir. Bu çalışmada Uygur dil ve edebiyat metinleri arasında özel bir yere sahip olan *çatik* (Skt. *jātaka*) türü bir metin ele alınmıştır. Makalede daha önce neşredilmemiş Eski Uygurca *çatıklara* ait olduğu düşünülen bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda U 2665 (T II D; T II D 507), U 2666 ([T] II D; T II D 508) ve U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3) arşiv numaralarıyla korunan üç fragmanın yazı çevirimine, harf çevirisine, Türkiye Türkçesine aktarımına, metne ilişkin açıklamalara ve analitik dizin ile sözlüğüne yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, *jātaka*, Anlatı Metinleri, Metin Neşri.

ABSTRACT

According to Buddhism belief, the stories telling about the lives of Buddhas and Bodhisattvas who were born many times are called *jātaka* or *avadāna*. In Sanskrit, *jātaka* means “a story about the previous birth of the Buddha.” In this study, a text of *chatik* (Skt. *jātaka*) type, which has a special place among Uyghur language and literary texts, is discussed. In the article, U 2665 (T II D; T II D 507), U 2666 ([T] II D; T II D 508) and U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3), which are thought to belong to Old Uyghur *chatiks* that have not been published before, are in the Berlin Turfan Collection today. The transcription and transliteration of three fragments, the translation into Turkey Turkish, explanations of the text and an analytical index and glossary will be included.

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, *jātaka*, narratives, text edition.

EXTENDED ABSTRACT

According to the Buddhist belief, stories that tell about the lives of Buddhas or Buddha candidate Boddhisatvas who were born many times are called *jātaka* or *avadāna*. These works, called *jātaka* in Sanskrit and *chatik* in Old Uyghur, mean “the previous birth of Buddha, a story about the previous birth of Buddha”. In this study, three fragments called cracks were discussed. The cracks refer to an event in one of Buddha's earlier lives. The heroes of the story are usually a person, creature, yaksha (*nature spirits*), or animal acting like a human. In these stories, heroes are divided into good and bad. While good heroes sacrifice themselves for others, the good heroes are confronted by ambitious and spiteful creatures who try to do evil. The stories are discussed within the framework of a certain pattern. Stories are in the form of a student asking a question to his master and the master answering this question through a story. Although there is a collection of 547 stories written in the Pāli language that has survived to the present day, there is no exact information on how many of them were translated into Old Uyghur.

The main purpose of this study is to examine U 2665 (T II D; T II D 507), U 2666 ([T] II D; T II D 508) and U 1874 in the Berlin Turfan Collection, which are thought to belong to previously unpublished Old Uyghur *chatiks*. (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3) includes the transcription, transliteration, translation into Turkish of Turkey, explanations regarding the text, and an analytical index and dictionary of three fragments protected by archive numbers.

The three fragments discussed in the study consist of 55 lines, and some of these fragments are damaged at the beginning or end of the line. In the “Transcription and Transliteration of the Old Uyghur Text” section of the article, the transcription and transliteration table specified in the *Uigurisches Wörterbuch [Uyghur Dictionary]* was followed for transcription and transliteration (cf. Röhrborn 1977-1998: 9-10 and 13- 14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV). In the transfer of the Old Uyghur text to Turkey Turkish, a line-by-line transfer method was followed. The dictionary and index section are prepared alphabetically, and the words preserved as a whole are handled as per article. If the headings of the articles are quoted words, the original form of the words is included. In the dictionary section, all spellings and restored forms of the words in the text are mentioned.

Although it has not been determined which text the texts discussed in the article are part of today, the results of the study can be summarized as follows: (1) A new text sample of Old Uyghur, consisting of three fragments and 55 lines in volume, is presented. (2) Even though some of the lines are preserved in their entirety, the number of lines that are too damaged to be transferred into Turkish is 7. (3) In the vocabulary of the text, there are 2 words thought to be quoted from Chinese (1.81%), 2 words directly quoted from Sogdian (1.81%), 4 words from Sanskrit (3.60%) quoted from Tocharian A or B dialect, 4 words from Sogdian There are 5 words (4.50%) in Sanskrit. Considering the overall Old Uyghur text in the study, the rate of loan words is 11.72%. With this study, a contribution has been made to Old Uyghur research in the genre of *jātaka*.

0. Giriş

Eski Uyğurların *çatik* dediği metin türü, Uyğur dil ve edebiyat metinleri arasında özel bir yere sahiptir. Bu tür eserler, Sanskritçede *jātaka* olarak adlandırılmaktadır (Monier-Williams 1899: 417b; Davids ve Stede 1921-1925: 281; Edgerton 1953: 240a) ve “Buddha’nın önceki doğumu, Buddha’nın önceki doğumu üzerine bir

hikâye” (Wilkens 2021: 224b) anlamına gelmektedir. Bu anlatılarda Buddha’nın daha önceki yaşamlarından birindeki bir olaya atıf yapılmaktadır. Daha önceki yaşamda var olan Buddha; *çatıklar*de, başkarakter, ikincil bir karakter ya da izleyici rolünü üstlenebilir (Klein 2011: 2).

Budist Uygurlardan kalan *çatıklar*, geçmişteki Buddha ve Buddha adayı olan Bodhisattvaların başından geçen konuları ele almaktadır ve Budizm’i kabul eden halk topluluklarına dinsel coşku vermek amacıyla yazılmaktadır. Cemaat toplantılarında rahiplerin okuduğu bu öyküler sūtralar içinde yer almaktadır (Tezcan 1978: 290).

Öykülerin kahramanları genellikle bir insan, yaratık, yakşa (*doğa ruhları*) ya da insan gibi davranan hayvandır. İyiler ile kötülerin kesin çizgilerle ayrıldığı bu öykülerde iyi canlılar başkaları için kendilerini feda etmektedir. Kralların, prenslerin ve varlıklı kişilerin en büyük erdemi tüm varlıklarını son kuruşuna kadar harcamaktır. İyi kahramanların karşısına kötülük etmeye çalışan, hırslı ve kinli yaratıklar çıkmaktadır (Tezcan 1978: 290-291).

*Çatıklar*de, genellikle hayvan masalları, günlük yaşam öyküleri veya tarihî anlatılar konu olarak ele alınmaktadır (Klein 2011: 2). Bu masalların en iyi bilinen özelliği, çeşitli antik öykülerin entegrasyonudur (Anālayo 2012: 76). “*Çatık* öykülerinin temel amacı eğitimidir. İnsanlara iyi ahlaki davranışın değerini öğretmeyi, Budist ahlakını ve karma yasasını örneklendirmeyi amaçlamaktadır.” (Klein 2011: 2).

Bu öyküler belli bir kalıp çerçevesinde ele alınmaktadır. Öyküler bir öğrencinin ustasına soru sorması ve ustanın da bu soruya karşılık bir öykü aracılığıyla cevap vermesi şeklindedir. Buddha’nın vaaz vereceğini duyan insanlar ve hayvanlar toplanıp geldiklerinde Buddha’nın yakın öğrencilerinden biri soru sormaktadır ve Buddha bu soruya öykü ile cevap vermektedir (Demir ve Yılmaz 2007: 162).

Çatıklar, dört bölüme ayrılır: Bir giriş, Buddha’nın şimdiki zamanında geçen bir öykü, anlatının nedeninin açıklandığı bölüm ve sonuç (Klein 2011: 2).

Pālî diliyle yazılmış *çatıklar*den günümüze ulaşmış ve 547 öyküden oluşan bir koleksiyon olmasına rağmen (Rudolf 2001: 193) bunlardan kaç tanesinin Eski Uygur Türkçesine tercüme edildiğine dair kesin bir bilgi yoktur fakat Tezcan, *avadāna* ve *jātaka* öykülerinden birkaçının hangi yayınlarda yer aldığını belirtmiştir (1978: 291-292).

Bu çalışmada daha önce neşredilmemiş Eski Uygurca *çatıklara* ait olduğu düşünülen üç fragmanın filolojik neşrine yer verilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen fragmanların tamamı Berlin Turfan Koleksiyonu’nda şu arşiv numaralarıyla mevcuttur: U 2665 (T II D; T II D 507), U 2666 ([T] II D; T II D 508), U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3).

Makalede ele alınan ilk fragman U 2665 arşiv numarasını ve T II D ile T II D 507 buluntu işaretlerini taşımaktadır. Yazmanın her iki sayfasında da 8 satır mevcuttur ve yazma 16 satırdan oluşmaktadır. Ön sayfasının son iki satırı ile arka sayfasının ilk iki satırı yoğun biçimde tahrip olmuştur. Fragmanın fiziki bilgileri Raschmann

tarafından paylaşılmıştır (URL-01). Raschmann, fragmanın U 2665 ve U 2666'nın birlikte birbirini tamamlayacak fragmanlar olduğunu belirtir. U 2665'in ön sayfası, U 2666'nın ön sayfasıyla birlikte devam etmektedir. Fragman, bir *çatık* metnine aittir ve bu çalışmanın 01-16. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışmada ele alınan ikinci fragman U 2666 arşiv numarasını ve [T] II D ile T II D 508 buluntu işaretlerini taşımaktadır. Fragmanın her iki sayfasında da 8 satır bulunmaktadır ve 16 satırdan oluşmaktadır. Kimi satırları, satır başından ve satır sonundan kısmen hasarlıdır. Fragmana ait fiziki bilgiler Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-02). Fragman, bir *çatık* metnine aittir ve çalışmanın yazı çevrimi kısmının 17-32. satırlarını kapsamaktadır.

Makaleye dâhil edilen üçüncü ve son fragman U 1874 arşiv numarasına ve T II Y 59 ile T II Y 59 – 3 buluntu işaretlerine sahiptir. Fragmanın bir yüzünde (A) 12 satır, diğer yüzünde (B) 11 satır bulunmaktadır. Fragman, toplam 23 satırdan oluşmaktadır. Özellikle metnin A sayfasının ilk satırı ile B sayfasının son iki satırı yoğun şekilde tahrip olmuştur. Kimi satırları, satır başından ve satır sonundan kısmen hasarlıdır. Wilkens, *Altürkische Handschriften Teil 10: Buddhistische Erzähltexte* [Eski Türkçe El Yazmaları Cilt: 10 Budist Anlatı Metinleri] kataloğunda fragmanın fiziki özelliklerine yer vermiştir (2010: 328, #447). Bu fragman da konu anlatı metinlerine ilişkindir ve çalışmanın 33-55. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada *çatık*lere ait Eski Uygurca üç fragmanın yazı çeviriminin, harf çevirisinin, Türkiye Türkçesine aktarımının, metne ilişkin açıklamalarının ve analitik dizin ile sözlüğünün sunulması amaçlanmıştır. Metinlerin yazı çevirimi ve harf çevirisi bölümünde *Uigurisches Wörterbuch*'da [Uygurca Sözlük] belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi tablosu takip edilmiştir (krş. Röhrborn 1977-1998: 9-10 ve 13-14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV). Makalede sunulan Eski Uygurca metin 55 satırdan oluşmaktadır ancak bazı satırlarda kelime ve harf düzeyinde hasarlar mevcuttur. Bunlar metindeki koştut ifadelerden yola çıkılarak mümkün olduğunca tamamlanmıştır. Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımında satır satır aktarım yolu izlenilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen fragmanların hangi metne ait olduğu tespit edilemediğinden orijinal metinle karşılaştırılmalı bir inceleme yapılamamıştır ancak metinde geçen kavramlar üzerine birtakım açıklamalar getirilmiştir. Makalenin sözlük ve dizin kısmı alfabetik olarak hazırlanmıştır ve bütünlüklü olarak korunan sözcükler madde başı olarak kabul edilmiştir. Madde başlarının alıntı sözcük olması durumunda kaynak dillerdeki orijinal biçimlerine de yer verilmiştir. Sözlük kısmında metinde yer alan sözcüklerin bütün yazım şekillerine ve restore edilmiş biçimlerine değinilmiş ve ilgili sözcüğün alıntılanma seyrine de ışık tutulmuştur.

1. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

U 2665 (T II D; T II D 507)

ön sayfa

- (01) 01 tınl(ı)glarıg nirvanlıg kök kalıkta ornag ... [y(a)rılı]-
tynlq l'ryq nyrv'n lyq kwyk q'lyq t' 'wrn'q ...wp ///

- (02) 02 kadı ,, yänä y(a)rılıkamakı bir ,, kimlär birök bir
q̣'dy ,, y'n' yrlyq̣' m'qy pyr ,, kym l'r pyrwk pyr py/w /...
- (03) 03 ... ,, yänä el ok użık avara v(i)rhar säñräm
l'r ,, y'n' 'yl 'wq̣ 'wž yk ''v'r' vrq'r s'nr'm' /... ..
- (04) 04 nomlug yol oruk bilgä biliglig kemi
nwmlwq ywl 'wrwq̣ (P) pylk' pylyklyk kymy
- (05) 05 burhanlıg kün t(ä)ñri nirvanlıg
pwrq'nlyq kwyn (P) tnkry nyrv'n lyq 'w/...
- (06) 06 ö[t]gürü savkatägi kim ... kutrul... ..
'wy/kwrw s'v q̣'t'ky kym //yw q̣wtrwl//... ..
- (07) 07 tok
... .. p'kym ///...y twq̣ /
- (08) 08 yänä
... .. y'n' p... .. /... ..

U 2665 (T II D; T II D 507)

arka sayfa

çatık yeti yetmiş

ç'dyk yyty yytmyş

- (09) 01 [niz]vani kıl[ınç]
... .. ///v'ny q̣y///... ..
- (10) 02 kim
... .. ///... /// ... lyq kym
- (11) 03 yeg agtinguluk antakı tapıñız s[äviginiz]
///... ..yyk ''qtynq̣wlvq̣ ''nt'qy t'pynkyz s////////
- (12) 04 orukı tetir ,, bodis(a)t(a)vlar yolın...
'wrwq̣y tytyr ,, (P) pdwystv l'r ywlyn//...
- (13) 05 sı ärür ,, on oronlarda katıgland[acı]
sy 'rwr ,, 'wn (P) 'wrwn l'rd' q̣'tyql'nd///
- (14) 06 m(ä)ñüsi tetir ,, üç üdki bügü biligl(i)g bur[han]
mnkw sy tytyr ,, 'wyç '//dky pwykw pylyklyk pwr//
- (15) 07 ögi anası ärür ,, anın biz kutrulmak küsüşlög [sakınç]-
'wky ''n'sy 'rwr ,, ''nyn pyz q̣wtrwlm'q̣ kwyswşlwk /////
- (16) 08 lıg küsüşkä bodulmuş köñüll(ü)g el
lyq kwyswş k' pwdwlmyş kwnkw l'k 'yl q̣wlm dmy/...

U 2666 ([T] II D; T II D 508)

ön sayfa

- (17) 01 ençgü mänı berü y(a)rılı-
... ..ky 'nçkw m'nky pyrw yrly
- (18) 02 [kadı] ... bititsärlär bitisär

- //// ...y pytyts'r l'r pytys'r
 (19) 03 alır tep munçulayu
 'n ' 'lyr typ mwnçwl'yw
 (20) 04 y(a)rlıkadı ,, kayu üdün
 yrlyq'dy ,, q'yw 'wydwn
 (21) 05 ,, ol üdtin
 //s'r ,, 'wl 'wydty
 (22) 06 [y(a)rlı]kadılar bititdilär
 ///q'dy l'r pytytdy l'r
 (23) 07
/qnynty l'r 't//wrt
 (24) 08 çatık munça
 ç'dyk (P) mwnç'

U 2666 ([T] II D; T II D 508)

arka sayfa

- (25) 01ärür alku
/y 'rwr (P) 'lqw
 (26) 02 [ar]tok tetir ,,
 //twq tytyr ,, 'y/syn
 (27) 03 barguluk yolu
 p'rqwlwq ywly
 (28) 04 [kara]ngu takı viçin yula
 ///nkqw t'qy vyçyn ywl'
 (29) 05 tutguluk y(a)ruk kün
 twtqwlwq yrwq kwyn
 (30) 06 b(ä)lgürtdäçi ugrayu
 plkwrt'd'çy 'wqr'yw
 (31) 07 täginmiş burhan kutı
 t'kynmyş pwrq'n qwty
 (32) 08 ärsär bo sansarlıg
 //r 'rs'r pw s'ns'r lyq

U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3)

A sayfası

- (33) 01
/
 (34) 02 ymä meni ...
 nk ym' myny m..
 (35) 03 ,, anın muntag
 l'r ,, ' 'nyn mwnt'q s'm/ ...

- (36) 04 m(ä)n tep „ äşgäk sözl[ä]-
... .. mn typ „ ‚şk’k s/...yz l/-
- (37) 05 ot yer m(ä)n „ ol
... .. ‚wt yyr mn „ ‚wl ’w/ ...
- (38) 06 ymä münmäzlär
... .. /ny ym’ mwynm’z l’r
- (39) 07 ymä yüdürmäz[lär]
... .. y ym’ ywtwrm’z ///
- (40) 08 sämiz ärmäz m(ä)n tep „ bokı
... .. s’myz ’rm’z mn typ „ pwqy
- (41) 09 s(ä)n ku[m]utug bilmäz
... .. sn qw/wtwq pylm’z
- (42) 10 tep sämrisär
... .. typ s’mrys’r
- (43) 11
... .. ’//y p...p/... ..
- (44) 12
... .. Z... ..

U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3)

B sayfası

- (45) 01 bukası bir
... .. y pwq’sy pyr /... ..
- (46) 02 [s]ämritür ärti
... .. yrv /’mrytwr ’rty
- (47) 03 ot ... berür
... .. ky ’wt s’m pyrw //... ..
- (48) 04 yük yüd[ürür ärti]
... .. lm’dyn ywk ywyd//// ////
- (49) 05 yorır ärti „ nä
... .. şyn ywryr ’rty „ n’
- (50) 06 ornı
... .. /...wylyr ’wmy yt
- (51) 07 näçädä yorınçalıg
... .. n’ç’d’ ywrynçq’lyq /... ..
- (52) 08
... .. ’/r’l’r nynk tynq... ..
- (53) 09 aş suvsuş
... .. ’ş swvswş y/... ..
- (54) 10
... .. ///s’r

(55) 11
... .. /

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

U 2665 (T II D; T II D 507) (ön sayfa)

(01) Canlıları *nirvāṇaya* ait gökyüzünde₂ yer [buyur]du (02) yine buyurması bir(dır). Eğer birileri bir (03) ... yine hükümdar *ok* hece(sini) Avara manastır₂ (04) öğretili (Skt. *dharma*) yol₂ bilgeliğe ait gemi (05) Buddha güneşi *nirvāṇaya* ait (06) nüfuz ederek söze kadar ki ... kurtul- (07) tok (08) yine

U 2665 (T II D; T II D 507) (arka sayfa)

Jātaka, 67. (yaprak)

(09) [ihti]ras (Skt. *kleśa*) iş[i] (10) ki (11) daha iyi yükselmek için oradaki arzunuzun₂ (12) yolu denilir. Bodhisattvalar yolunu... (13) -sıdır. On yerde çabalay[acak] (14) ebediliği denilir. Üç zamandaki büyüye vâkıf Buddha (15) annesidir₂. Bu sebeple biz(im) kurtuluş isteği(miz), (16) istek(te) oluşan leke bilinçli hükümdar

U 2666 ([T] II D; T II D 508) (ön sayfa)

(17) huzur ve sevinç bağışlama lütfunda bulun[du] (18) ... yazdırsalar yazsa (19) alır diyerek böylece (20) buyurdu. Ne zaman (21) O zamandan (22) buyurdular yazdırdılar (23) (24) jātaka bunun gibi

U 2666 ([T] II D; T II D 508) (arka sayfa)

(25) -dır hepsi (26) fazladır. (27) gidilecek yolu (28) kara[nlık] ve meşale₂ (29) tutulacak parlak gün (30) belirtecek bilhassa (31) dinî emirlere uymuş Buddha kutsallığı (32) ise bu *samsāraya* ait

U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3) (A sayfası)

(33) (34) ve beni (35) bu sebeple bunun gibi (36) de diye eşek söyl[e]- (37) (ben) ot yerim o (38) de binmezler. (39) de yüklemeszler. (40) semiz değilim diye dışkısı (41) sen lo[t]usu bilmez (42) diye şişmanlasa (43) (44)

U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3) (B sayfası)

(45) boğası bir (46) şişmanlatır idi. (47) ot ... verir. (48) yine yükler[r idi] (49) yürür idi. Ne

(50) ... yerini ... (51) ... bu konuda yoncalık ... (52)
 ... (53) ... yiyecek içecek₂ ... (54) ...
 ... (55) ...

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01) **nirvan+lıg:** EUyg. bu sözcük Toharcanın A diyalektinde *nervām* “nirvāṇa, yok olma” (Poucha 1955: 155; Carling ve Pinault 2023: 255a), Toharcanın B diyalektinde *nervām* “nirvana, nirvanaya ait” (Adams 2013: 364), Soğdcada *nyrβ'n* “nirvana” (Gharib 1995: 252a, #6286) biçiminde geçmektedir ve Skt. *nirvāṇa*’ya (Monier-Williams 1899: 557c) dayanmaktadır.

(01) **kök kalık+ta:** EUyg. bu ikileme “gökyüzü₂” (Şen 2002: 168; Ağca 2015: 216; Ölmez 2017: 274; Karaman 2021: 284) anlamındadır.

(01) **[y(a)r]lıkadı:** Bu tamamlama için krş. 02. satır: y(a)rılıkamakı.

(03) **užik:** EUyg. bu sözcük Soğdcada *’wj’k* şeklinde tespit edilmiştir ve “harf” (Gharib 1995: 74b, #1893) anlamındadır. Clauson, sözcüğü “yazılı karakter, harf, hece” olarak anlamlandırmıştır ve sözcüğün Soğdca bir görünüşe sahip olduğunu, bu dil vasıtasıyla Türkçeye geçmiş olacağını sonuç itibarıyla aynı anlamdaki Çin. 字 *zi*’ye (Giles 1912: 1525c, #12324) kadar uzanacağını belirtmiştir (Clauson 1972: 24a).

(03) **avara:** EUyg. bu sözcük bir manastır adıdır. Wilkens’in sözlüğünde bu manastır adı *avaraşailak* (<< Skt. **avaraśailaka*) “Hindistan’daki bir manastırın adı” (2021: 83a) olarak tanıklanmıştır.

(03) **v(i)rhar sāṅrām:** Bu EUyg. ikileme “manastır₂” (Şen 2002: 336; Ölmez 2017: 301; Karaman 2021: 505) anlamındadır. İkilemenin ilk sözcüğü olan *v(i)rhar*, Skt. *viḥāra* “manastır” (Monier-Williams 1899: 1003c; Davids ve Stede 1921-25: 640; Edgerton 1953: 505a) karşılığındadır, ayrıca krş. Soğd. *βry’r* “tapınak” (Gharib 1995: 108b, #2741). İkilemenin ikinci sözcüğü *sāṅrām*, Soğdcada *snkr’m* “manastır” (Gharib 1995: 357b, #8865) anlamındadır. Toharcanın A diyalektinde *saṅkrām* ~ *saṃkrām* ~ *saṅgrām* “monasterium, coenobium” (Poucha 1955: 358), Toharcanın B diyalektinde *saṅkrām* “manastır” (Adams 2013: 735-736) şekillerinde tanıklanmıştır ve Skt. *saṅghārāma*’ya “manastır” (Wilkens 2021: 598a) dayanmaktadır.

(04) **nom+lug:** EUyg. bu sözcük Soğdcada *nwm(h)* şeklinde tespit edilmiştir ve “kanun, yasa” (Gharib 1995: 246a, #6138) anlamındadır. Toharcanın A diyalektinde *ñom* “nomen” (Poucha 1995: 112), *dharm* “erdem, ahlak, Dharma” (Carling ve Pinault 2023: 236b) şekillerinde tanıklanmıştır ve Skt. *dharmā*’ya (Monier-Williams 1899: 513a; Edgerton 1953: 276a) dayanmaktadır.

(04) **yol oruk:** Bu EUyg. ikileme “yol₂” (Şen 2002: 369; Ölmez 2017: 306; Karaman 2021: 548) anlamındadır.

(09) [niz]vani: EUyg. bu sözcük Soğdcada *nyzβ'ny(y) ~ nyzβ'n'k* şekillerinde tespit edilmiştir ve “lekeleme, kirletme, ihtiras” (Gharib 1995: 255b, #6373) anlamlarındadır. Skt. *kleśa* “ihtiras” (Monier-Williams 1899: 323c; Edgerton 1953: 198a) karşılığındadır. Toharcanın A diyalektinde *kles* “sıkıntı, mahrumiyet” (Poucha 1995: 95; Carling ve Pinault 2023: 169a), Toharcanın B diyalektinde *kles* (Adams 2013: 246) şeklinde tanıklanmıştır.

(11) tapıñız s[ävigini]z: Bu EUyg. ikileme “arzu₂, istek₂” (Şen 2002: 266; Ölmez 2017: 285; Karaman 2021: 391) anlamındadır.

(12) bodis(a)t(a)v+lar: EUyg. bu sözcük Soğdcada *pwδystβ* (Gharib 1995: 329a, #8166) *~ pwtystβ* (Gharib 1995: 331a, #8226), Skt.de *bodhisattva* (Monier-Williams 1899: 734c; Edgerton 1953: 403a) şeklinde tanıklanmıştır. Toharcanın A diyalektinde *bodhisattu* (Poucha 1995: 207), *bodhisattu ~ bodhisatvem* “Bodhisattva” (Carling ve Pinault 2023: 322a), Toharcanın B diyalektinde *bodhisātve ~ bodhisātve ~ bodhisātventse ~ bodhisātve ~ bodhisātvi ~ bodhisātve ~ bodhisātve* “Buddha” (Adams 2013: 465) şekillerinde tanıklanmıştır ve “gelecekteki Buddha” (Wilkens 2021: 184a) anlamındadır.

(15) ög+i ana+sı: Bu EUyg. ikileme “anne₂” (Şen 2002: 213; Ölmez 2017: 281; Karaman 2021: 347) anlamındadır.

(15) küsüş+lüg [sakınç]+lg: Bu EUyg. ikileme “dilek₂, istek₂” (Şen 2002: 188; Ölmez 2017: 277; Karaman 2021: 314) anlamındadır.

(24) çatık: EUyg. bu sözcük Skt.de *jātaka* şeklinde tespit edilmiştir (Monier-Williams 1899: 417b; Davids ve Stede 1921-1925: 281; Edgerton 1953: 240a) ve “Buddha’nın önceki doğumu, Buddha’nın önceki doğumu üzerine bir hikâye” (Wilkens 2021: 224b) anlamındadır. Toharcanın A diyalektinde *jātak ~ jātak-ši ~ jātakäs* (Poucha 1995: 108; Carling ve Pinault 2023: 192a), Toharcanın B diyalektinde *jātak ~ jātakäşše* (Adams 2013: 279) şekillerinde tespit edilmiştir.

(28) viçin yula: Daha önce EUyg. metinlerde tanıklanmamış bu ikileme “meşale₂” anlamındadır. İkilemenin birinci unsuru *viçin* “meşale” (Wilkens 2021: 851a) anlamındadır. Bu sözcüğün okunuşu ve etimolojisi hakkında birkaç farklı görüş vardır. Röhrborn ve Róna-Tas, “viçin” şeklinde okumuş ve bu sözcüğün çokça tartışıldığını ve anlamının “meşale, kıvılcım” olabileceğini söylemiştir (2005: 295, not 190). Clauson, “için” şeklinde ele almış ve bu sözcüğe “meşale” anlamını vermiştir. Çince kökenli olarak düşündüğü bu sözcüğü *hapax legomenon* (tek örnek) olarak göstermiştir (1972: 28a). Aydemir, “viçin” şeklinde okumuş ve bu sözcüğün etimolojisinin belirsiz olmasına rağmen Çince’den alınan bir sözcükten geldiğini dile getirmiştir (2013: 326, not 625). Çin.de 矩 *ju* şeklinde tanıklanmıştır ve “meşale” (Giles 1912: 373b, #3008) anlamındadır. Kılıç Cengiz, “yıçın” şeklinde okumuştur ve “ani bir parıltı, yıldırım / meteor (?)” anlamında kullanmıştır. Bu sözcüğün kökeninin Skt. *vidyut* (?) ya da Skt. *ulkāpāta* (?) olabileceğini söylemiştir (2021: 233, not 192).

(32) sansar+lg: EUyg. bu sözcük Toharcanın A diyalektinde *samsār* (Poucha 1995: 357; Carling ve Pinault 2023: 505b), Toharcanın B diyalektinde *samsār ~*

saṃsārṣṣe ~ saṃsārāntse ~ saṃsārantse ~ saṃsār “yeniden doğum çemberi” (Adams 2013: 734), Skt. *saṃsāra* (Monier-Williams 1899: 1119b; Edgerton 1953: 542b), *saṃsara* “saṃsāra’ya ait, varlığın dönüşümü” (Davids ve Stede 1921-25: 659) şekillerinde tanıklanmıştır ve “varlığın dönüşümü, doğum ölüm” (Wilkens 2021: 581b) anlamındadır.

(41) ku[m]ut+ug: Metinde geçen bu sözcüğün yazı çevirimi kesin değildir. Sözcüğün *ku[m]ut* şeklinde okunabilmesi için harfler ölçülmüş ve ölçülen harflerden en uygunun “m” harfi olduğu düşünülmüştür. Bundan dolayı *ku[m]ut* şeklinde bir okuma önerilmiştir. EUyg. bu sözcük, Skt. *kumuda* (Monier-Williams 1899: 292c; Davids ve Stede 1921-25: 221), Toharcanın A diyalektinde *kumut* (Carling ve Pinault 2023: 141a), Toharcanın B diyalektinde *kmüt* (Adams 2013: 229) şekillerinde tanıklanmıştır ve “lotus, beyaz gece nilüferi” (Wilkens 2021: 423a) anlamındadır.

(51) yorınçga+lg: EUyg. bu sözcüğün Skt. eş değeri *punarnavā*’dır (Monier-Williams 1899: 633b) ve “yonca, kaba yonca” (Wilkens 2021: 914b) anlamına gelmektedir.

(53) aṣ suvsuṣ: EUyg. bu ikileme “yiyecek içecek” (Şen 2002: 39; Ölmez 2017: 253; Wilkens 2021: 75a) anlamındadır.

4. Sözlük ve Dizin

agtın- “yükselmek, yukarıya çıkmak” *a.-guluk* 11

al- “almak” *a.-ır* 19

alku “hepsi, bütün” *a.* 25

ana “anne” *ögi a.+sı ärür* 15

anın “bu sebeple, bundan dolayı” *a.* 15, 35

anta “orada” *a.+kı* 11

[ar]tok “fazla” *[a.]* 26

aṣ “yiyecek” *a. suvsuṣ* 53

avara “*avaraṣailak* (<< Skt. **avaraṣailaka*) ‘Hindistan’daki bir manastırın adı’” *a.* 03

bar- “gitmek, varmak” *b.-guluk* 27

b(ä)lgürt- “belirtmek” *b.-däçi* 30

bil- “bilmek” *b.-māz* b. 41

bilgä “bilge” *b. biliglig* 04

biliglig, biligl(i)g “bilgelik, bilgi” *bilgä* b. 04, *bügü* b. *bur[han]* 14

bir, bir “bir” *b.* 02, 02, 45

birök “eğer, şayet” *b.* 02

biti- “yazmak” *b.-sär* 18

bitüt- “yazdırmak” *b.-dilär* 22, *b.-särlär* 18

biz “biz” *b.* 15

ber- “vermek” *b.-ür* 47

berü “beri” *b.* 17

bo “bu” *b.* 32

bodis(a)t(a)v < Soğd. *pwδystß ~ pwtystß* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı, Buddha olacak kimse” *b.+lar* 12

bodul- “lekelenmek” *b.-mıš* 16

bok “dışkı” *b.+ı* 40

buka “boğa” *b.+sı* 45

burhan, bur[han] “Buddha” *b.+lıg kün t(ä)ñri* 05, *b. biligl(i)g bur[han]* 14, *b. kutı* 31

bügü “büyü” *b. biligl(i)g bur[han]* 14

çaṭık Toh. A/B *jātak* < Skt. *jātaka* “Buddha’nın önceki doğumu, Buddha’nın önceki doğumu üzerine bir hikâye” *ç.* 24

är- “yardımcı fiil, i-” *ä.-māz* 40, *ä.-sär* 32, *ä.-ür* 13, 25 *ögi anası ä.-ür* 15, *(s)ämritür ä.-ti* 46, *yorır ä.-ti* 49, *yük yüd[ürür ä.-ti]* 48

äšgāk “eşek” *ä.* 36

eñgü “huzur” *e. māñi* 17

el “hükümdar” *e.* 03, 16

kalık “kat, kule” *kök k.+ta ornag* 01

[kara]ngu “karanlık” *[k].* 28

katıgılan- “çabalamak, gayret etmek” *k.-d[açı]* 13

kayu “hangi” *k.* 20

kemi “gemi” *k.* 04

kı[lınç] “iş” (*~* Skt. *saṃskāra*) *[niz]vani k.* 09

kim “kim” *k.* 06, 10, *k.+lär* 02

kök “gök, gökyüzü” *k. kalıkta ornag* 01

köñüll(ü)g “bilinçli” *k.* 16

ku[m]ut < Toh. B *kmut* < Skt. *kumuda* “lotus, nilüfer çiçeği” *k.+ug* 41

kut “kutsallık” *burhan k. +ı* 31

kuṭrul- “kurtulmak” *k.* 06

kuṭrulmak “kurtuluş” *k.* 15

kün “gün, güneş” *burhanlıg k. t(ä)ḡri* 05, *y(a)ruk k.* 29

küsüş “istek, arzu” *k. +kä* 16, *k. +lüg [sakinç]lıg* 15

män “ben” *m.* 40

mäḡi “sevinç” *ençgü m.* 17

m(ä)ḡü “ebedi, sonsuz” *m. +si* 14

meni “beni” *m.* 34

munça “böyle, bunun gibi” *m.* 24

munçulayu “bu şekilde, böylece” *m.* 19

muntag “böyle, bunun gibi” *m.* 35

mün- “binmek” *m.-mäzlär* 38

nä “ne” *n.* 49

näçädä “bu konuda, bu noktada” *n.* 51

nirvan < Soğd. *nyrβ'n* < Toh. A/B *nervām* < Skt. *nirvāṇa* “nirvāṇaya ait” *n. +līg* 01, 05

[niz]vani < Soğd. *nyzβ'nyy ~ nyzβ'n'kn* “ihtiras” *n. k[linç]* 09

nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğretili” (~ Skt. *dharma*) *n. +lug yol oruk* 04

ok “ok” *o.* 03

ol “o, işaret sıfatı” *o.* 21, 37

on “on” *o. oronlarda* 13

ornag “yer” *kök kalıkta o.* 01

oron “yer” *on o. +larda* 13, *o. +ı* 50

oruk “yol” *nomlug yol o.* 04, *o. +ı* 12

ot “ot” *o.* 37, 47

ög “anne” *ö. +i anası ärür* 15

ö[t]gür- “nüfuz etmek” *ö.-ü* 06

[sakinç] “istek, arzu” *küsüşlüg [s.] +līg* 15

sansarlıg “samsāra’ya ait, varlığın dönüşümü” *s.* 32

sav “söz” *s. +katägi* 06

sämiz “semiz” s. 40

sämri- “semirmek, şişmanlamak” s.-*sär* 42, s.-*tür ärti* 47

(s)ämrit- “semirtmek, şişmanlatmak” s.-*ür ärti* 46

sän “sen” s. 41

sāṅrām Toh. A/B *saṅkrām* ~ Toh. A *saṅkrām* ~ *saṅgrām* < Soğd. *snkr'm* < Skt. *saṅghārāma* “manastır” v(i)rhar s. 03

s[ävig] “arzu, istek” *tapıyız s.[iñiz]* 11

sözl[ä]- “söylemek” s. 36

suvsuş “içecek” aş. s. 53

takı “ve” t. 28

tap “arzu, istek” t.+ıyız s[ävigiñiz] 11

tägin- “ulaşmak” t. -miş 31

t(ä)ṅri “Tanrı” *burhanlıg kün* t. 05

te- “demek” t.-p 19, 36, 40, 42

tet- “denilmek, olmak” t.-ir 12, 14, 26

tınl(i)g “canlı” t.+larıg 01

tok “tok” t. 07

tut- “tutmak” t.-guluk 29

ugrayu “bilhassa, özellikle” u. 30

užik < Soğd. *ʾwǰ'k* “hece” u. 03

üç “üç” ü. *üdkı* 14

üd, üd “zaman” üç ü.+ki 14, ü.+tin 21

üdün “zaman” ü. 20

viçin “meşale” v. *yula* 28

v(i)rhar < Soğd. *βry'r* < Skt. *viḥāra* “manastır” v. *sāṅrām* 03

[y(a)rılı]ka-, y(a)rılı[ka-], y(a)rılıka- “buyurmak” [y.]-dı 01, y.[-dı] 17, y.-dı 20

y(a)rılıkamak “buyurma” y.+ı 02

y(a)ruk “parlak” y. *kün* 29

yänä “yine, tekrar” y. 02, 03, 08

ye- “yemek” y. -r *m(ä)n* 37

yeg “daha iyi” y. 11

ymä “da, dahi, ve” y. 34, 38, 39

yol, yol, yol “yol” *nomlug* y. *oruk* 04, y. *+ın* 12, y. *+ı* 27

yori- “yürümek” y. *-r ärti* 49

yorınça “yonca, kaba yonca” (~ Skt. *punarnavā*) y. *+lıg* 51

yula “meşale” *viçin* y. 28

yüdü-, yüd[ür]- “yüklemek” y. *-máz[lär]* 39, *yük* y. *[-ür ärti]* 48

yük “yük” y. *yüd[ür ärti]* 48

5. Sonuç

Sanskritçede *jātaka* ismiyle ve “Buddha’nın önceki doğumu, Buddha’nın önceki doğumu üzerine bir hikâye” anlamıyla bilinen *çatıklar*, Budist Uygur edebiyatında özel bir yere sahiptir ve sūtralar içerisinde yer alır. Bununla birlikte sūtralarından ayrı müstakil eserler hâlinde de yazılmıştır. Pāli diliyle yazılmış *çatıklar*den günümüze ulaşmış ve 547 öyküden oluşan bir koleksiyon olmasına rağmen bunlardan kaç tanesinin Eski Uygur Türkçesine tercüme edildiğine dair kesin bilgi yoktur fakat *avadāna* ve *jātaka* öykülerinin birkaç tanesinin hangi yayınlarda yer aldığı önceki çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu yazı ile Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan ve daha evvel neşredilmemiş U 2665 (T II D; T II D 507), U 2666 ([T] II D; T II D 508) ve U 1874 (T II Y 59; Glas: T II Y 59 - 3) arşiv numaralarına sahip üç fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin açıklamaları ve dizin/sözlüğü ortaya konulmuştur. Bu çalışmada ele alınan metinlerin bugün hangi metnin parçası olduğu tespit edilememiş olsa da çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

1. Burada üç fragmandan oluşan ve 55 satır hacminde Eski Uygurcaya ilişkin yeni metin örneği sunulmuştur.
2. Satırların bir kısmı bütün olarak korunmuş olsa da Türkiye Türkçesine aktarılmayacak kadar hasarlı satır sayısı 7’dir.
3. Metnin söz varlığı 111 madde başından oluşmaktadır. Bu madde başlarından 25’i (% 22,53) fiil kök veya gövdesini, 86’sı (% 77,47) ise isim kök veya gövdesini oluşturmaktadır.
4. Metnin söz varlığında Çince’den alıntılandığı düşünülen 2 sözcük (% 1,81), doğrudan Soğdca’dan alıntılanmış 2 sözcük (% 1,81), Toharcanın A veya B diyalekti üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 4 sözcük (% 3,60), Soğdca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 5 sözcük (% 4,50) mevcuttur. Çalışmada Eski Uygurca metnin geneli düşünüldüğünde alıntı sözcüklerin oranı % 11,72’dir. Bu çalışmayla Eski Uygur araştırmalarına *jātaka* türünde katkı sunulmuştur.

İşaretler ve Kısaltmalar

...	İfadenin fragmanda okunmadığını gösterir.
...2	İkileme.
<	Bir sözcüğün köken bilgisine ya da alıntılındığı dile işaret eder.
<<	Kelimenin hangi dilden Sanskritçeye geçtiğinin bilinmemesi.
*	Asteriks işareti: Sözcüğün kökeninden emin olunmadığını gösterir.
~	Alternasyon işareti: Kelimenin başka biçiminin de var olduğunu gösterir.
#	Madde başı.
+	Bir sözcüğün isim olduğunu veya ekle isimleştiğini gösterir.
-	Bir sözcüğün fiil olduğunu veya ekle fiilleştiğini gösterir.
()	Kelimeleri tamamlamada kullanılır.
[]	Alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir.
/	veya, ya da.
Çin.	Çince.
DDB	Digital Dictionary of Buddhism.
EUyg.	Eski Uyurca.
Grek.	Grekçe.
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary.
krş.	Karşılaştırınız.
P	Pothī deliği.
Skt.	Sanskritçe.
Soğd.	Soğdca.
Toh. A	Toharcanın A diyalekti.
Toh. B	Toharcanın B diyalekti.

Kaynakça

- ADAMS, Douglas Quentin (2013). *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged Vol. 1-2. Amsterdam*. New York: Rodopi.
- AĞCA, Ferruh (2015). “Eski Türkçe kö:k teqrri ve kö:k kalık İkilemeleri Üzerine”, *Türkbiçilg*, 30:201-221.
- ANĀLAYO, Bhikkhu (2012). “Canonical *Jātaka* Tales in Comparative Perspective- The Evolution of Tales of the Buddha’s Past Lives”, *Fuyan Buddhist Studies*, 7:75-100.
- AYDEMİR, Hakan (2013). *Die Alttürkische Xuanzang-Biographie IX. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Cilt I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- CARLING, Gerd; Pinault, Georges-Jean (2023). *Dictionary and Thesaurus of Tocharian A*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon.
- DAVIDS, Thomas William Rhys; Stede, William (1921-1925). *The Pali Text Society’s Pali-English Dictionary*. Oxford: Pali Text Society.
- DEMİR, Nurettin; Yılmaz, Emine (2007). “Uygur Edebiyatı: Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi I* (Edt. Talât Sait Halman). İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 154-16.
- e-Brill Online = Kleine, Christoph (2011). “Jātaka”, *In Religion Past and Present Online*. https://doi.org/10.1163/1877-5888_rpp_SIM_10765 (Erişim tarihi: 27.09.2024)
- e-DDB= Digital Dictionary of Buddhism www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 12.03.2024)

- Edgerton, Franklin (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*. Vol. II: *Dictionary*. New Haven: Yale University.
- e-DTA = Digital Turfan-Arşivi U 2665 ön
<https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2665seite2.jpg> (Erişim tarihi: 13.03.2024)
- e-DTA= Digital Turfan-Arşivi U 2665 arka
<https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2665seite1.jpg> (Erişim tarihi: 13.03.2024)
- e-DTA = Digital Turfan-Arşivi U 2666 ön
<https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2666seite2.jpg>
 (Erişim tarihi: 13.03.2024)
- e-DTA = Digital Turfan-Arşivi U 2666 arka
<https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2666seite1.jpg> (Erişim tarihi: 13.03.2024)
- e-DTA = Digital Turfan-Arşivi U 1874 A <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1874seite1.jpg>
 (Erişim tarihi 13.03.2024)
- e-DTA = Digital Turfan-Arşivi U 1874 B <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1874seite2.jpg>
 (Erişim tarihi: 13.03.2024)
- e-KOHD = des Forschungsprojekts Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland URL-01:
https://orient-kohd.dl.uni-leipzig.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001055
 (Erişim tarihi: 14.03.2024)
- e-KOHD = des Forschungsprojekts Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland URL-02:
https://orient-kohd.dl.uni-leipzig.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001054
 (Erişim tarihi: 14.03.2024)
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- GHARIB, Badrazzaman (1995). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhangian
- GILES, Herbert Allen (1912). *A Chinese-English Dictionary Part I-II*. Shanghai & London: Kelly and Walsh.
- HİRAKAWA, Akira (1997). *Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Tōkyō: Reiyūkai.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist Dictionary*. (1979). Tōkyō: Daitō Shuppansha.
- KARAMAN, Ahmet (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemler*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- KILIÇ CENGİZ, Ayşe (2021). *Eski Uyğur Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitātapatrādhāraṇī*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- MONIER WILLIAMS, Sir Monier (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University.
- ÖLMEZ, Mehmet (1997). “Kurzer Überblick über die Buddhistische Übersetzungsliteratur in Alt türkisch (Eski Türkçe Budist Çeviri Edebiyatına Kısa Bir Bakış)”, *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevin Önerik Armağanı* (Edt. Mehmet Ölmez), Ankara: Simurg, 225-256.
- ÖLMEZ, Mehmet (2017). “Eski Uyğurca İnkilemler Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2): 243-311.
- POUCHA, Pavel (1955). *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- RÖHRBORN, Klaus (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien I-6*. Wiesbaden: Steiner.

- RÖHRBORN Klaus; Róna-Tas, András (2005). *Spätformen Des Zentralasiatischen Buddhismus Die Altuigurische Sitātapatrā-dhāraṇī*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen
- RÖHRBORN, Klaus (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä*. Stuttgart: Steiner.
- RUDOLF, Helga (2001). “Once Upon a Time when Brahmadata Reigned in Benares’ Reflections on the Jataka Tales with Special Attention to the Portrayal of Women”. *Religiologiques*, 23: 193-202.
- SOOTHILL, William Edward; Hodous Lewis (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms: with Sanskrit and English Equivalents and A Sanskrit-Pali Index*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- ŞEN, Serkan (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- TEZCAN, Semih (1978). “En Eski Türk Dili ve Yazını”. *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, 3: 271-323.
- WILKENS, Jens (2010). *Alttürkische Handschriften Teil 10: Buddhistische Erzähltexte*. Stuttgart: Franz Steiner.
- WILKENS, Jens (2016). *Buddhistische Erzählung aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadāna-mālā Teil 1-3*, Berliner Turfantexte XXXVII (1). Turnhout: Brepols.
- WILKENS, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.